

8. Руда С.П. Данило Заболотний (1928–1929): «великий перелом» в Академії наук // Президенти Академії наук України за 100 років її існування: Науково-організаційний внесок в прогрес фундаментальної науки. Київ, 2018.

9. Скрипаль Іван. Академік Данило Заболотний // Світогляд, 2008, № 5 (13).

**Павло Кравченко,
Ольга Романюк**

КРЕМЛІВСЬКИЙ ФАШИЗМ. ГЕНОЦИД КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОДІЙ 1932-1933 РР.

У повідомленні, на основі спогадів жителів Вінниччини про голодомор-геноцид 1932-1933 рр. розкриваються окремі спільні сторони практик більшовицького та німецько-румунського окупаційних режимів, які присутні сьогодні у російсько-українській війні.

Ключові слова: спогади, геноцид, терор, більшовизм, хліб

Спогади про голодомор-геноцид 1932-1933 рр. продовжують залишатися одним з головних джерел дослідження подій того часу. На наш погляд, особливо цінними для науковців та пересічних читачів є свідчення тих, хто пережив ті роки, зокрема, це стосується задокументованих спогадів 1990-х рр. Саме тоді, у перші роки після краху ССРСР, люди нарешті перестали мовчати про злочини комуністичного режиму: зник страх, свідки почали ділитися спогадами. Зауважимо, що саме спогади тих років є, на наше переконання, найбільш об'єктивними: на очевидців подій 1932-1933 рр. майже не впливала офіційна пропаганда, яка в оцінках голодомору була дуже обережною, а дослідження західних фахівців у переважній більшості ще були недоступними. Отже, спогади у переважній більшості випадків не страждали від впливу загальноприйнятих тверджень про геноцид (термін почав уживатися в Україні дещо пізніше), а неупереджено відображали реальні події та факти.

Коли читаєш спогади тих, хто пережив голодомор-геноцид, мимоволі напрошуються порівняння з нацистським режимом, його злочинами в роки Другої світової війни. Тоді, в 1939-1945 рр., в різних країнах Європи, в Україні в нацисти творили звірства, рівних яким, здавалося б, в історії не було. Сьогодні ми знаємо, що сучасні завойовники з московії здатні на такі злочини. Буча, Ірпінь, Ізюм, вбивство 51 мирного жителя села Гроза у Харківській області є тому підтвердженням. Комуністична окупаційна влада, що прийшла на нашу землю на початку 1920-х рр. зі сходу, з росії, була здатна на такі злочини і тоді. Особливо відвертими ці практики були під час голодомору-геноциду 1932-1933 рр.: численні спогади підтверджують думку про тяглість російської імперської політики у ХХ – на початку ХХІ ст.

Згадуючи геноцид, багато людей порівнювали втрати того чи іншого

населеного пункту в 1932-1933 рр. та в роки Другої світової війни, зауважуючи, що у першому випадку кількість смертей була часто суттєво більшою. Гальчинська М. І., з с. Бритавка тодішнього Чечельницького району свідчить: «Гірше війни. Якщо порівняти, то на фронтах Великої Вітчизняної полягло 214 британців, за чотири роки. А один голодний 1933-й рік угнав у могилу за одними даними більше 300, а за іншими навіть 500 моїх односельців. Точних даних немає» [1, арк. 8]; «В нас в селі з голоду і з репресії більше народу загинуло ніж в війні відчизняні» (Кашперко П. М.) [2, арк. 3]; «В тридцять третьому з нашого села людей пропало більше, як у війну. Була повна хата, тепер одна, як стовп. Лишилось після голоду дві дочки і син – видерлися з того пекла – по людях вони ходили, побиралися, то й не здохли. Дітей своїх вивела, думала, що мене схоронять, а воно так повернулось, що самій довелося їх хоронити. Це їх тридцять третій подоїдав (Андріян О. Ф., с. Дружба тоді Мурованокуріловецького району) [3, арк. 27-28].

Загалом, за роки Другої світової війни від каральної політики німецько-румунських окупантів на території нашої області загинуло від 195 до 205-ти тис. жителів, а в роки геноциду, від 600 тис. до 1 млн.

Режим не реагував на смерті. Згадує Дронь Г. Г., яка у 1932-1933 рр. проживала в с. Ліщинці, тоді Погребищенського р-ну: «В той час в селі була спеціальна карательна бригада, яка складалася з 3-х чоловік, у них була підвода з конем. Вони брали на підводу людей, які йти на поле уже не мали сил, і вивозили їх силою. До вечера із тих людей частина вмирала. Померлих звозили у пусту хату, коли збиралось чоловік 10 – копали яму і так їх хоронили» [4, арк. 30]; Свідчення Ясенчук Т. Ю., с. Ширмівка тоді Погребищенського району: «Ідеш дорогою на роботу – той посеред дороги лежить мертвим, другий під стовпом спертий сидить... Дуже багато було людей біля ферми пухлих, котрі вмирали, їх збирали і везли то в провалля, що біля Себала Івана Тодосьовича, то на кладбище. Не дуже й глибокі ями копали і зразу ще й не прикидали землею, щоб ще сюди привезти. Не мали сили й ями викопати... Якщо днів два не прикопано було то й собаки обгризали. Бачила я це все бо й жила близько біля кладбища» [4, арк. 21]; «Особливо багато трупів лежало на міжселищних дорогах. Це помирали ті, в яких не вистачало сил дійти до міста. А скільки ж загинуло людей у передмістях? Їм ліку немає. Їх гризли і розтягали собаки і коти, які втікали від господарів. Щоб самим вціліти. Згодом і цих диких собак і кішок не стало. Навіть горобці, ворони, синички боялися крутитися поблизу жилих будинків (Козачок Ф. Ф., м. Бершадь) [5, арк. 69]; «Хоронили, як на фронті: викопав яму і вкинули без ніякого труна і ніяких поминок, як тепер» (Задорожнюк Г. П., с. Сьомоки Хмільницького району [6, арк. 27]; «По 3-4 чоловіка кидали з воза в яму, як худобу» (Гончарук В. І., с. Яланець колись Томашпільського району) [7, арк. 29]; «Хоронити, ніхто не хоронив. Брали на радно і виносили на цвинтар, які ще дихали. Ями на цвинтарі викопували не глибокі, де можна було побачити ногу, руку з ями, які докльовували ворони» (Борода Є. А., с. Луги, тоді Чечельницького району) [8, арк. 11]. Мимоволі виникають асоціації з Бабиним Яром, іншими багатьма місцями масових поховань під час німецько-румунської окупації, хоча нові окупанти намагалися

приховувати свої злочини шляхом негайного закопування вбитих ними людей.

Все ж таки більшовицька влада мусила займатися проблемою збирання мертвих і напівживих. Крім того, необхідно було використати тих, хто ще міг працювати, для виконання необхідних робіт за їжу: «... вокзали забиті товпами селян, цілими сім'ями хотять кудись виїхати, тікають від голоду. Багато бродять по вулицях, просять милостині. А рядом лежать опухші люди, далі трупи. Крита машина підїзжає, забирає трупи, а тоді починають живих ловити: може хтось із села чи бездомний якийсь – і теж туди, в ту саму криту машину. Зовсім виснажених відвозили в лікарню, які в городах переповнені, морги теж. Деяких простих відвозили подаль від города і там залишали на між селищ на дорогах. Сильніших відправляли на різні сільськогосподарські роботи. На цей раз я уник облави, та за другим разом попався все-таки. Повезли нас на плантацію цукрових буряків, торішніх, хвостики збирати. Зсадили всіх недалеко від якогось села і ми йшли пішки до плантації. По дорозі якийсь хлів. Зайшли до нього, щоб перепочити, а там трупів п'ять лежать. Очевидно теж йшли на роботу, та не дійшли. А ввечері після роботи, зайшли в якусь хату переночувати, а там мати мертва лежить на долівці, а голодне дитя лазить по неї, просить їсти» (Гладійчук І. Дм., с. Крушинівка тоді Бершадського району) [5, арк. 45].

Характерні спогади про покарання за спроби порятунку. «Я був бригадиром. Голодні хлопці сховали зерно і нас судили. Мені як бригадиру дали 5 років. Був у Кривому Розі, став стахановцем і мене випустили в 1935 році. А друзі – Присяжнюк, Очеретяний повмирили в таборах. Так тоді було: хто рятувався від голоду – попадав під репресії» (Глухенький Г. Ю., м. Липовець колись Липовецького району) [9, арк. 38].

Один із наслідків політики геноциду – позбавлення батьківщини, про що згадували свідки: «Після 1933 року по всьому районі були відкриті дитячі патронати (дит[ячі] будинки), куди звозили дітей, які вижили, які залишились сиротами. Більшість із них після закінчення навчання не повертались в рідні місця, до могил предків» (Дем'янчук Ф. П., м. Погребище) [4, арк. 17].

Часті згадки про неймовірні жорстокості місцевих активістів, які були б неможливими, на наше переконання, без дозволу вищого керівництва, хоча б з причини страху покарання. У цьому відношенні вони не поступалися нацистам: «З рук активістів, членів спецбригади Муляра Івана, Лемпільського В. від побоїв померла пристаріла жінка – мати п'ятьох синів Ямкова Ониська, яку прив'язали до столу і били за те, що вона прийняла переночувати незнайому жінку з дитиною – вона просила милостиню. По-їхньому це була злодійка. [...]»

Корнійчук намагався угомонити розскаженілих убивць. Умовляв, хапав за палиці, щоб не катували безневинну жінку. Але не допомогло. Ще кожний дав палицею Корнійчукові по плечах і випхали з хати його.

Жертвою активістів стала молода вдова Одарка Онеьнова. Вона, рятуючи голодну єдину доньку, вкрала в сусіда Гроділя К. півня. За це позбулася життя, залишивши голодну дитину прямо на вулиці. Одарку Гроділь затягнув до річки і втопив. Потім гордо вихвалявся перед

односельчанами, як вона бідолаха просилася, щоб її не вбивати, цілувала йому руки, а він плював її в обличчя, незважаючи на крик голодної дитини, яка кликала маму. Він змиливався над Одаркою і не вбив її, а втопив. Жалів потім, що не зняв з Одарки вишиту сорочку. [...]. За вкрадену дрібницю люди платили життям, бо нічого в світі немає страшнішого як голодна смерть. Навіть не лякав голодних постріл з рушниці. Не боялися постанови уряду, де за крадіжку соціалістичної власності вводилась вища міра покарання» (Деревицька П. Х., с. Зозів тоді Липовецького району) [7, арк. 20-23].

Згадують свідки і зовсім звичні для нацистського режиму речі: «А для тих, хто не хотів вступати до колгоспу, влаштували концтабір. Там померло багато людей. А тих, хто хотів допомогти в'язням, били. Іноді на смерть» (Денисюк П., с. Вишневе тоді Калинівського району) [10, арк. 4].

«На початку [19]33-го потрібно вже було завозити хліб, бо вже були голодуючі і пухлі, а тут ще викачують, і то ще із великою жорстокістю. Коли б це ворог так робив, то вже було б не дивно а це тоді коли уже приречені на голодну смерть і ще тебе голодом добивають» [2, арк. 15]. Частина людей не могла зрозуміти, чому з ними так поводить «рідна влада»...

Окремі висловлювання тих, хто організував геноцид, назавжди врізались у пам'ять тих, хто пережив ті роки. Крім іншого, саме вони підтверджують штучність і навмисність усіх дій режиму. «А ще ходила по селі бригада комнезамів, які шукали зерно, інші продукти. Коли знаходили що-небудь, то катували і говорили: «Що, хочеш вижити?!» В однієї жінки знайшли кілька кілограмів зерна під ліжком. Воно було сховане під квочкою. Жінку забили на смерть. А шукали зерно залізними загостреними палицями. Ними ж і били» (Коваль Н. Я., у 1932-1933 рр. прож. с. Пиків тоді Калинівського району) [6, арк. 51]. Мета – не залишити людину живою. А для цього необхідно відібрати всю їжу.

До того ж, режим використовував штучний голод для вилучення в людей будь-яких цінностей: «Того року в нашому місті Іллінці був відкритий «Торгсин» – магазин, де за золото і срібло можна було купити всілякі продукти. Все що було в бабусь і в батьків, весільні обручки, сережки, хрестики, було виміняно в торгсині на шматочок масла і грами крупи.

Я сама ходила в торгсин здавати мій срібний браслет, чудової чеканки, який мені подарував друг батька грузин. Одержала я 100 гр. масла. Тоді вже в киплячий казан кидали і крихту масла» (Коротицька Л., у 1932-1933 рр. прож. м. Іллінці) [11, арк. 70].

Байдужість режиму, місцевої влади до масової смертності - ще одне підтвердження геноциду: «Вмирили не тільки по одинці, а цілі сім'ї, родини, вмирали рід, прізвища. Так, наприклад, була в нас сім'я Требешурів – одинадцять душ їх було. Двоє батьків і 9-дітей та всі вони померли з голоду. Лежали вони стільки часу, що трупи їх почали розкладатися. Вмирили через двір, а то й ціла вулиця. Так в нас є вулиця, що по місцевому називається Гарбарська, то тут майже 70 % її жителів вимерли. Так вмирала нація» (Мельник О. Т., у 1932-1933 рр. прож. колись хутір Середні Мельники біля с. Мовчани Жмеринського

району) [12, арк. 31-36]; «Моя тітка, батькова сестра мала 11 дітей і чоловіка. В голодний 1933 рік вимерли всі. Вона залишилась сама» (Синяк Т. К., с. Велика Стратіївка тоді Тростянецького району) [13, арк. 24].

«А ще зимою 1933 року прийшли до нас дві бригади, которі викачували хліб. Хліба вже не знайшли. В другій половині хати там була грубка для отоплення, побили ту грубку, покопали ями в хаті. Коли закінчили розбой в тій хаті, я сидів в той час на припічку і я їм не сподобався, що дивився на їх розгул. І один з них кинув шворньом від воза у вікно. Добре що я встиг відвернути голову, сховався за комин. І тоді увійшли в цю хату, де ми жили і кажуть: «Більше за комин не сховаєшся!». І взялися до печі, розкидали піч і викопали в хаті три ями. Зима, холод саме на різдвяні свята. Мало того було, вибили вікно, не тільки що скло, але й раму побили ногами» (Четверенко Г., с. Орлівка колись Теплицького району,) [14, арк.17].

Сьогодні росія, реалізуючи політику геноциду, масово вивозить українських дітей на свою територію з метою їхнього «перевиховання» в антиукраїнському дусі. Тоді все було, з дозволу сказати, простіше. Одне зі свідчень: «В 1932 році я працювала у яслах. В них було 150 дітей. Їжу ми одержували з міста Козятин. Але нею, не могли прогодувати всіх діток. І вони дуже швидко почали вмирати.

Якось, пішла я до одного дядька по коні, щоб привезти лікаря до дітей. А він ледве дихає. Тому коні запрягати і їхати в місто мені довелося самій. Всі мої старання були марні. Лікар дітей не зміг спасти.

Поряд з яслами був хлів. Туди ми щонаочі вносили по 6-7 мертвих дітей. Наступного дня їх на підводі відвозили на цвинтар. Невдовзі, з 150 дітей, лишилось 12. Всі вони вижили. Їжі їм було досить» (Волошина В. М., с. Пиковець, тоді Козятинського району) [15, арк. 43]. Умертвінням дітей режим знищував українську націю. форми і методи її досягнення визначає правляча влада. Мета російського окупаційного комуністичного режиму була чіткою і зрозумілою: знищення української нації шляхом геноциду. Для реалізації цілей була фізично знищена активна частина сільського населення, яка була спроможною чинити опір (під час колективізації та розкуркулення). Будь-який спротив під час проведення геноциду карався. Людина, свідомо поставлена владою перед вибором життя або смерті, часто обирала життя за будь-яку ціну. Сталінський комуністичний режим у цьому випадку зробив ставку за тваринні інстинкти, розбудивши їх голодомором і використавши у своїх злочинних цілях. Сьогоднішній кремлівський фашизм, тобто рашизм – це продовження практик попередників путіна: лєніна, сталіна, гітлера.

Джерела та література:

1. Державний архів Вінницької області (ДАВіО), ф. Р-6021, оп. 1, спр. 25;
2. ДАВіО, ф. Р-6021, оп. 1, спр. 1;
3. ДАВіО, ф. Р-6021, оп. 1, спр. 14; 4. ДАВіО, ф. Р-6021, оп. 1, спр. 33;
5. ДАВіО, ф. Р-6021, оп. 1, спр. 4;

6. ДАВіО, ф. Р-6021, оп. 1, спр. 24;
7. ДАВіО, ф. Р-6021, оп. 1, спр. 19;
8. ДАВіО, ф. Р-6021, оп. 1, спр. 11;
9. ДАВіО, ф. Р-6021, оп. 1, спр. 12.; 10. ДАВіО, ф. Р-6021, оп. 1, спр. 10;
11. ДАВіО, ф. Р-6021, оп. 1, спр. 8;
12. ДАВіО, ф. Р-6021, оп. 1, спр. 7;
13. ДАВіО, ф. Р-6021, оп. 1, спр. 20;
14. ДАВіО, ф. Р-6021, оп. 1, спр. 18;
15. ДАВіО, ф. Р-6021, оп. 1, спр. 9.

**Сергій Калитко,
Олександр Кравчук**

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ ТА ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ВІННИЧЧИНИ НАПЕРЕДОДНІ ТА В РОКИ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР.

У статті на матеріалах Вінницької області висвітлюються зміни адміністративно-територіального устрою при здійсненні колективізації, засобом якої був Голодомор. Наведено відомості про людські втрати в регіоні, не подолані до нашого часу.

Ключові слова: Вінницька область, округа, район, колективізація, Голодомор, демографічні втрати.

Трагічне місце в історії України ХХ ст. займають події, які Верховна Рада України 28 листопада 2006 р. у законі «Про голодомор 1932-1933 років в Україні» кваліфікувала як геноцид українського народу [7, с. 5].

Попри значну кількість публікацій з цієї проблеми, залишаються аспекти, що вимагають подальших студій, зокрема питання про місце змін адміністративно-територіального устрою у цьому процесі та демографічні наслідки – людські втрати у регіонах.

Метаповідомлення – висвітлити на матеріалах Вінницької області значення діяльності влади щодо змін адміністративно-територіального устрою у здійсненні цього злочину та його наслідки.

Голодомор слугував знаряддям більшовицької партії у трансформації селянства як суспільного класу, що отримала офіційну назву колективізації.

Наприкінці 1920-х рр. відбулася радикальна зміна у внутрішній політиці СРСР. Боротьба за владу в більшовицькій верхівці, що розпочалася з відходом В. Леніна від влади внаслідок хвороби й загострилася після його смерті, завершилася перемогою групи генерального секретаря ЦК РКП(б) Й. Сталіна. Нове керівництво відмовилось від ідеї «світової пролетарської революції» і висунуло гасло «побудови соціалізму в одній, окремо взятій, країні». Реально це означало пришвидшене перетворення СРСР у сучасне індустріальне суспільство на засадах принципів «воєнного комунізму» – викорінення приватної власності в усіх сферах економіки – промисловості,